

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ПРАЦІВНИКІВ ГІРНИЧОДОБУВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

THE CONCEPT AND TYPES OF MINING WORKERS

Назимко О.В.,

*аспірант ад'юнктури (аспірантури)
Донецького юридичного інституту МВС України*

У статті обґрунтовано доцільність виокремлення правової категорії «працівник гірничодобувної промисловості», визначено її сутність і критерії приналежності. На основі дослідження вітчизняної та міжнародної законодавчої бази та різних наукових підходів запропоновано комплексну класифікацію видів працівників гірничодобувної промисловості за різноманітними критеріями.

Ключові слова: гірничодобувна промисловість, гірничі роботи, гірник, працівник гірничодобувної промисловості, трудові відносини.

В статье обоснована целесообразность выделения правовой категории «работник горнодобывающей промышленности», определены ее критерии принадлежности и сущность. Предложена комплексная классификация видов работников горнодобывающей промышленности по различным классификационным критериям на основе анализа отечественной и международной законодательной базы и различных научных подходов.

Ключевые слова: горнодобывающая промышленность, горные работы, шахтер, работник горнодобывающей промышленности, трудовые отношения.

In the article the expediency of allocation of the legal category of "the worker of the mining industry" is grounded, its essence and criteria of belonging are defined. A comprehensive classification of workers mining for various classification criteria based on an analysis of national and international legal frameworks and different scientific approaches was proposed.

Key words: mining industry, mining, miner, mining worker, labor relations.

Актуальність теми. Україна є однією з провідних країн Європи та світу за наявною сировинною базою, випереджаючи за обсягами окремих розвіданих корисних копалин такі високорозвинені країни, як США, Канада, Німеччина, Великобританія та інші. Гірничодобувна промисловість є стратегічною й суспільно значущою галуззю національної економіки, розвиток потенціалу якої є особливо актуальним в умовах інтеграції до Європейського Союзу. Водночас сучасний кризовий стан гірничодобувної промисловості свідчить про недостатньо ефективне управління цією сферою. Особливо гостро стоїть питання ефективного правового регулювання цієї сфери, зокрема безпеки й охорони праці.

Варто зазначити, що професія гірника є чи не найбільш ризикованою та небезпечною, пов'язаною з впливом низки шкідливих факторів та умов, причому видобути корисні копалини забирають не одне людське життя. Більше того, з плином часу умови видобутку корисних копалин погіршуються через відпрацювання зручних пластів, старіння технічного обладнання, недофінансування видатків для забезпечення належних умов праці. Крім того, на жаль, чинне законодавство України містить окремі прогалини в регулюванні організації праці та гарантуванні безпеки працівників, що робить працю в гірничодобувній сфері ще більш ризиковою. Тому специфіка цієї галузі вимагає диференціації та вдосконалення законодавства, яке регламентує працю працівників гірничодобувної промисловості.

Стан наукового дослідження. Проблеми правового регулювання праці, у тому числі питання охорони праці, є предметом дослідження багатьох вітчизняних та іноземних учених, зокрема Н.Б. Болотіної, К.М. Гусова, С.О. Іванова, М.І. Іншина, І.Я. Кисельова, Р.З. Лівшиця, М.В. Лушнікової, В.І. Миронова, О.М. Обушенка, Ю.П. Орловського, П.Д. Пилипенка, В.М. Толкунової, Є.Б. Хохлова, Г.І. Чанишевої, О.М. Ярошенка та інших. При цьому різноманітні аспекти гірничодобувної галузі досліджувалися такими вченими, як Г. Агрікола, О.І. Амоша, В.С. Білецький, В.С. Бойко, Г.І. Гайко, Ю.В. Драчук, В.Ц. Жидецький, В.П. Коптікова, Є.В. Котов, М.Б. Льовкін, О.Ф. Новікова, В.О. Смирнов, Л.Л. Стариченко, К.Н. Ткачук, Л.Д. Третьякова, Н.І. Ходачкова, Н.М. Швець та інші. Проте поняття та види працівників гірничодобувної промисловості висвітлені фрагментарно, класифікаційні критерії є обмеженими. Водночас специфіка гірничодобувної промисловості вимагає виокремлення чітких критеріїв (ознак) віднесення працівників до категорії «працівник гірничодобувної промисловості» та їх класифікації, що в подальшому вплине на вдосконалення правового статусу працівників цієї галузі.

Отже, **метою статті** є комплексне дослідження поняття та видів працівників гірничодобувної промисловості.

Виклад основного матеріалу. Насамперед треба зазначити, що положеннями Кодексу законів про працю України (глави XII, XIII, ст. 172 тощо) визначено окремі категорії працівників, для яких закрі-

плени диференційовані норми правового регулювання праці (жінки, молодь, інваліди та інші), які регламентують особливості укладення трудового договору та його припинення, пільг і переваг в оплаті праці, регулювання робочого часу й часу відпочинку, охорони праці тощо. Проте, незважаючи на специфіку своєї праці, працівники гірничодобувної промисловості прямо не визначені в цьому переліку, що обумовлює необхідність дослідження особливостей праці працівників гірничодобувної промисловості.

Треба зазначити, що гірничодобувна промисловість є однією з найбільш травмонебезпечних галузей, праця у якій повсякчасно пов'язана з впливом шкідливих і небезпечних виробничих факторів, особливо на підземних роботах: загазованості, запиленості, шуму, вібрації, підвищених температур у підземних вибоях і виробках, ризику вибуху тощо. Тому критерієм диференціації правового регулювання праці працівників гірничодобувної промисловості є, зокрема, характер та умови праці.

Так, згідно зі ст. 7 Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) особливості регулювання праці осіб, які працюють у районах з особливими природними географічними й геологічними умовами та умовами підвищеного ризику для здоров'я, встановлюються законодавством [1]. Крім того, виходячи зі змісту ст. 43 Гірничого закону України права та соціальні гарантії досліджуваної категорії працівників встановлюються диференційовано залежно від важких умов праці, небезпечних і шкідливих умов праці, особливого характеру праці [2]. Виходячи із цього критерію, трудові правовідносини в гірничодобувній промисловості регулюються низкою спеціальних міжнародних і національних нормативно-правових актів: Конвенціями Міжнародної організації праці (далі – МОП) «Про безпеку та гігієну праці в шахтах» від 22.06.1995 р. № 176, «Про мінімальний вік допуску на підземні роботи в шахтах і рудниках» від 22.06.1965 р. № 123, «Про використання праці жінок на підземних роботах у шахтах будь-якого роду» від 21.06.1935 р. № 45, «Про обмеження робочого часу у вугільних шахтах» від 28 травня 1931 р. № 31, Рекомендацією МОП «Щодо безпеки та гігієни праці на шахтах» від 06.06.1995 р. № 183, Директивою 92/104/ЄС Ради «Про мінімальні вимоги щодо поліпшення безпеки і захисту здоров'я працівників гірничодобувних підприємств з підземним і відкритим способами видобування» від 3 грудня 1992 р., Гірничим законом України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV, Законом України «Про підвищення престижності шахтарської праці» від 02.09.2008 р. № 345-VI, Наказом Держгірпромнагляду «Про затвердження Правил безпеки у вугільних шахтах» від 16 листопада 2004 р. № 257, нормативними актами з охорони праці (НАОП 1.1.21-1.01-74, ГОСТ 12.1.010-76 ССБТ, ДНАОП 0.00-1.08-94, ДНАОП 0.00-1.21-98 та іншими) тощо.

На нашу думку, наявність спеціального законодавства у сфері правового регулювання праці в гірничодобувній промисловості, обумовленого її специфікою, обґрунтовує необхідність формулювання окремої

правової категорії, а саме «працівники гірничодобувної промисловості». Так, «Академічний тлумачний словник української мови» трактує поняття «працівник» у таких значеннях: «(1) трудяща людина, трудівник; 2) член якогось виробничого колективу, особа, яка бере участь у певному трудовому процесі, працює за певним фахом та інше» [3, с. 520]. Проте з юридичної точки зору ці визначення вважаємо некоректними, оскільки вони не містять умову набуття трудової правосуб'єктності. Згідно з Рекомендацією МОП «Щодо безпеки та гігієни праці й виробничого середовища» від 22.06.1981 р. № 164 термін «працівники» поширюється на всіх, хто працює за наймом, зокрема на тих, хто працює в державному секторі [4]. Проте в сучасних умовах формулювання «зокрема на тих, хто працює в державному секторі» поступово втрачає свій початковий зміст, зважаючи на зростаючу частку працівників у приватному секторі економіки. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону праці» працівник – це особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом) [5]. Згідно зі ст. 14.1.195 Податкового кодексу України працівником вважається фізична особа, яка безпосередньо власною працею виконує трудову функцію згідно з укладеним із роботодавцем трудовим договором (контрактом) відповідно до закону [6]. Із цими визначеннями ми цілком погоджуємося.

Досліджуючи правову категорію «працівники гірничодобувної промисловості», варто звернути увагу також на ст. 1 Закону України «Про підвищення престижності шахтарської праці» від 02.09.2008 р. № 345-VI, згідно з якою шахтарями є працівники, які видобувають вугілля, залізну руду, руди кольорових і рідкісних металів, марганцеві й уранові руди, працівники шахтобудівних підприємств, які зайняті на підземних роботах повний робочий день, та працівники державних воєнізованих аварійно-рятувальних служб (формувань) у вугільній промисловості – Список № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці, зайнятість у яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах, затвердженим Кабінетом Міністрів України [7].

Відмітимо, що в Гірничому законі України зазначається, що гірнича (гірничодобувна) промисловість – це комплекс галузей важкої промисловості з розвидування родовищ корисних копалин, їх видобутку з надр землі та збагачення. Відповідно, гірничою справою є діяльність, пов'язана з видобуванням із надр корисних копалин на основі новітніх досягнень науки й техніки [2].

На думку В.С. Білецького, до гірничодобувної промисловості належать такі групи галузей:

- 1) паливодобувна (вугільна, нафтова, торфова, сланцева, видобування природного газу);
- 2) рудодобувна (залізгорудна, марганцеворудна, видобування кольорових руд, благородних і рідкісних металів тощо);

3) гірничо-хімічна (видобування калійних солей, кам'яної солі, апатитів, нефелінів, бокситів, сірки, фосфоритів тощо);

4) видобування мінеральної сировини для будівельної індустрії, вогнетривкої та керамічної промисловості;

5) гідромеліоративна.

Крім того, під гірничою справою, на відміну від визначення в Гірничому законі України, автор розуміє галузь науки та техніки, що охоплює сукупність процесів видобування корисних копалин із надр або на поверхні Землі (відкрита, підземна, підводна розробка родовищ, бурові свердловини), а також їх попередньої обробки (розвідування, збагачення, механізація робіт, гірничий нагляд, гірничорятувальна справа) з метою використання в господарстві [8, с. 274].

Л.П. Клименко щодо цього зазначає, що в гірничій справі здійснюється трудова діяльність людини в процесі гірничого виробництва, за якого відбувається видобування (вилучення з надр землі) корисних копалин із метою використання в промисловості, на транспорті та в побуті. Також автор виділяє такі головні способи розробки родовищ твердих корисних копалин: підземний (підземні гірничі виробки) та відкритий (відкриті гірничі виробки), а також комбінований (верхню частину родовищ розробляють відкритим, а нижню – підземним способом) [9, с. 46].

За існуючою класифікацією професій відповідно до умов праці шахтарська праця відноситься до роботи в незвичних і ризиконебезпечних умовах, що входить до Списку № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах, на роботах з особливо шкідливими й особливо важкими умовами праці [7]. Тому, зважаючи на небезпечні умови праці, до працівників гірничих підприємств установлені спеціальні вимоги щодо стану їх здоров'я, професійної підготовки, кваліфікації, трудової дисципліни в небезпечних умовах [2].

Варто погодитися з думкою Л.А. Мірумян стосовно того, що ключовою проблемою є виявлення основних критеріїв, що визначають особливості праці в досліджуваній сфері промисловості, головною особливістю яких має виступати можливість максимально точно визначити коло працівників, які відносяться до цієї категорії. Автор пропонує такі критерії (на прикладі хімічної промисловості): 1) здійснення трудової функції, безпосередньо пов'язаної з роботою з хімічними речовинами та їх впливом або можливістю впливу на працівника; 2) шкідливість чи потенційна шкідливість умов праці; 3) ризик заподіяння шкоди здоров'ю працівника під час виконання трудової функції або загроза заподіяння такої шкоди; 4) підвищений рівень потенційної шкідливості, а також ризиків заподіяння шкоди здоров'ю [10, с. 14].

В.М. Охтієнко, досліджуючи працю шахтарів, виділяє такі критерії: 1) наявність трудової правосуб'єктності, де суб'єктом трудових правовідносин є працівник; 2) здійснення трудової функції на підземних роботах повний робочий день; 3) умови праці є особливо шкідливими й особливо важкими;

4) віднесення до Списку № 1 виробництв, робіт, професій, посад і показників на підземних роботах з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці, зайнятість у яких повний робочий день дає право на пенсію за віком на пільгових умовах [11, с. 315]. На думку І.А. Андрєєвої, основою праці шахтарів, як і будь-якого іншого виду професійної діяльності є: 1) професійна складова; 2) етична складова; 3) психологічна складова [12, с. 214].

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо, що основними особливостями праці в гірничодобувній промисловості є такі: 1) працівниками переважно є повнолітні чоловіки, що обумовлено заборонами праці жінок (ст. 174 КЗпП України) та осіб молодше вісімнадцяти років (ст. 190 КЗпП України) на важких роботах і на роботах зі шкідливими або небезпечними умовами праці, а також на підземних роботах, окрім деяких підземних робіт (нефізичних робіт або робіт із санітарного та побутового обслуговування) згідно з Переліком важких робіт і робіт зі шкідливими й небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок [13]; 2) трудова функція працівників реалізуються в галузях гірничодобувної промисловості (паливодобувна, рудодобувна, видобуток мінеральної сировини тощо), у галузях, пов'язаних із розвідуванням родовищ корисних копалин, їх видобутком із надр землі та збагаченням, гірничорятувальними роботами, гірничим наглядом тощо; 3) роботам у цій сфері характерні шкідливі або небезпечні умови праці (або потенційно шкідливі та небезпечні), вони мають високий клас професійного ризику.

Також варто зазначити, що підставами встановлення особливостей праці працівників гірничодобувної промисловості є результати атестації робочих місць за умовами праці відповідно до Порядку проведення атестації робочих місць за умовами праці, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 01.08.92 р. № 442. Відповідно до п. 4 Порядку проведення атестації робочих місць за умовами праці атестація проводиться атестаційною комісією, склад і повноваження якої визначаються наказом підприємства. Атестаційна комісія складає перелік робочих місць, що підлягають атестації, визначає обсяг досліджень шкідливих і небезпечних факторів виробничого середовища й організовує їх проведення [14]. Крім того, Постановами Кабінету Міністрів України від 21.02.01 р. № 163 та від 17.11.1997 р. № 1290 було затверджено, відповідно, Перелік виробництв, цехів, професій і посад зі шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого тижня за результатами атестації робочих місць [15], і Список виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників у яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу зі шкідливими й важкими умовами праці та за особливий характер праці [16].

Отже, працівниками гірничодобувної промисловості є фізичні особи, які згідно з укладеним трудовим договором (контрактом) з роботодавцем (власником або адміністрацією гірничого підприємства,

установи, організації) здійснюють трудову функцію та відповідні посадові обов'язки в галузях гірничодобувної промисловості (паливодобувна, рудодобувна, видобуток мінеральної сировини тощо), пов'язані з розвідуванням родовищ корисних копалин, їх видобутком із надр землі та збагаченням, гірничорятувальними роботами, гірничим наглядом відповідно до встановлених законодавством вимог та обмежень.

При цьому критеріями, що визначають працю працівників гірничодобувної промисловості, вважаємо такі: 1) здійснення трудової функції, безпосередньо пов'язаної з геологічним вивченням родовищ корисних копалин, проектуванням, будівництвом (реконструкцією), експлуатацією, ліквідацією аварій і ліквідацією або консервацією підприємств із видобутку та переробки корисних копалин, а також проведенням гірничих робіт (кріплення та підтримка гірничих виробок і виймання гірничих порід, розвідування родовищ корисних копалин, їх видобуток із надр землі та збагачення тощо); 2) праця на посаді, включеній до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників гірничодобувної промисловості й Переліку виробництв, цехів, професій і посад зі шкідливими умовами праці; 3) важкість, шкідливість або небезпечність умов праці, підтверджена результатами атестації робочого місця за умовами праці; 4) ризик спричинення шкоди здоров'ю працівника (травматизм, професійні захворювання, летальні випадки); 5) вік від 18 до 60 років; 6) переважно чоловіча стать; 7) наявність відповідної освіти згідно з вимогами трудового законодавства й Гірничого закону України тощо.

Досліджуючи особливу категорію працівників гірничодобувної промисловості, доцільно звернути увагу на їх види, ознаки класифікації яких є досить різноманітними. У загальному вигляді, на думку Р.Д. Якубіва, до них можна віднести такі: 1) відношення до виробництва; 2) характер виконуваних функцій; 3) професії; 4) спеціальності; 5) рівень освіти; 6) визначення основного місця роботи; 7) зайнятість у видах діяльності; 8) тип виконуваної роботи; 9) стать; 10) стаж роботи; 11) вік [17, с. 132].

На підставі аналізу ст. 43 Гірничого закону України залежно від умов і характеру праці можна виділити такі види працівників гірничодобувної промисловості: 1) зайняті на важких роботах і роботах із небезпечними та (або) шкідливими умовами праці; 2) зайняті на роботах з особливим характером праці, шкідливими та важкими умовами праці [2].

Відповідно до Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників видами працівників гірничодобувної промисловості за їх професіями є такі: 1) керівники (головний геолог, головний гірник, головний збагачувач, директор із виробництва, директор технічний та інші); 2) професіонали (геолог, інженер, нормувальник, маркшейдер та інші); 3) фахівці (диспетчер, механік, теплотехнік та інші); 4) загальні професії робітників гірничих і гірничо-капітальних робіт (гірник, вибуховик, машиніст, перевидальник та інші); 5) загальні професії робітників збагачення, агломерації, брикетування

(дробильник, дозувальник, сортувальник та інші); 6) професії робітників із видобування та збагачення вугілля, будівництва вугільних шахт і розрізів (електрослюсар, апаратник, забійник та інші); 7) професії робітників гірничорятувальної служби (респіраторник, набирач проб) [18].

Проте, на нашу думку, доцільно класифікувати працівників гірничодобувної сфери також залежно від показників шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості й напруженості трудового процесу, які згідно з Гігієнічною класифікацією праці поділяються на: 1) оптимальні – зберігається не лише здоров'я працюючих, а й створюються передумови для підтримання високого рівня працездатності; 2) допустимі – можливі зміни функціонального стану організму відновлюються за час регламентованого відпочинку та не чинять несприятливого впливу на стан здоров'я; 3) шкідливі – здатні чинити несприятливий вплив на організм працюючого та/або його потомство; 4) небезпечні (екстремальні) – створюють загрозу для життя, високий ризик виникнення важких форм гострих професійних уражень [19].

Стаття 40 Гірничого закону України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV встановлює спеціальні вимоги до працівників гірничих підприємств щодо професійної підготовки, освіти, кваліфікації тощо. Зокрема, керівниками та головними фахівцями гірничого підприємства призначаються особи з повною вищою освітою, що відповідає профілю цього підприємства. Керівники та головні фахівці гірничих підприємств, які здійснюють видобуток корисних копалин особливо небезпечним підземним способом, повинні мати, крім цього, стаж керівництва підземними гірничими роботами не менше 5 років. До технічного керівництва гірничими роботами допускаються фахівці з вищою гірничотехнічною освітою тощо [2].

Отже, основними видами працівників гірничодобувної промисловості, на нашу думку, є такі: 1) залежно від умов і характеру праці: зайняті на важких роботах і роботах із небезпечними та (або) шкідливими умовами праці; зайняті на роботах з особливим характером праці, шкідливими та важкими умовами праці; працюючі в нормальних (оптимальних, допустимих) умовах праці; 2) відповідно до характеру виконуваної трудової функції: керівники, професіонали, фахівці, робітники; 3) за рівнем показників шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу: працюють в оптимальних умовах; у допустимих; у шкідливих; у небезпечних умовах; 4) за способом видобутку корисних копалин: працівники на підземних, підводних, поверхневих чи комбінованих роботах; 5) за стадією процесу видобутку корисних копалин: зайняті на підготовчих роботах, безпосередньо пов'язані з видобутком, на завершальних роботах, гірничорятувальних роботах та інші; 6) за галуззю гірничодобувної промисловості: працівники газової, нафтової, вугільної, рудної та інших галузей; 7) за статтю: працівники-чоловіки та працівники-жінки; 8) за віком: молоді працівники, праців-

ники передпенсійного віку, пенсійного віку та інші; 9) за досвідом роботи (стажем): без стажу, зі стажем від 1 до 4 років, від 5 до 9 років, від 10 до 19 років, 20 років і більше; 10) за освітою: з повною вищою, неповною вищою, спеціальною (професійно-технічною) та повною загальною освітою тощо.

Висновки. Отже, виходячи з наявності розгалуженого спеціального законодавства та диференціації правового регулювання шкідливих і небезпечних умов праці, доцільним є розгляд специфічної

категорії працівників, зокрема працівника гірничої промисловості – фізичної особи, яка згідно з укладеним трудовим договором (контрактом) із роботодавцем здійснює трудову функцію та виконує відповідні посадові обов'язки в галузях гірничодобувної промисловості, пов'язані з розвідуванням родовищ корисних копалин, їх видобутком із надр землі та збагаченням, гірничорятувальними роботами, гірничим наглядом відповідно до встановлених законодавством вимог та обмежень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кодекс законів про працю України : Закон УРСР від 10.12.1971 р. № 322-VIII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1971. – № 50 (Додаток). – Ст. 375.
2. Гірничий закон України від 06.10.1999 р. № 1127-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 50. – Ст. 433.
3. Словник української мови : у 11 т. / ред.-упоряд. О.Є. Марцинківська та ін. – К. : Наук. думка, 1976– . – Т. 7. – 1976. – 723 с.
4. Рекомендація МОП щодо безпеки та гігієни праці і виробничого середовища від 22.06.1981 р. № 164 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_075.
5. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 49. – Ст. 668.
6. Податковий кодекс України : Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–17. – Ст. 112.
7. Про підвищення престижності шахтарської праці : Закон України від 02.09.2008 р. № 345-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 42–43. – Ст. 293.
8. Мала гірнична енциклопедія / за ред. В.С. Білецького. – Донецьк : Донбас, 2004. – 640 с.
9. Клименко Л.П. Системи технологій : [навчальний посібник] / Л.П. Клименко, С.М. Соловійов, Г.Л. Норд. – Миколаїв Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – 600 с.
10. Мирумян Л.А. Правовое регулирование труда работников химической промышленности : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 / Л.А. Мирумян. – М., 2011. – 171 с.
11. Охтієнко В.М. Шахтар вугільної промисловості: поняття та ознаки / В.М. Охтієнко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 5. – Т. 1. – С. 314–320.
12. Андреева І.А. Психологічна характеристика особистості працівників підприємств вугільної промисловості / І.А. Андреева // Наука і освіта. – 2013. – № 7. – С. 213–216.
13. Про затвердження Переліку важких робіт та робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці жінок : Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 29.12.1993 р. № 256 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0051-94>.
14. Про Порядок проведення атестації робочих місць за умовами праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.08.1992 р. № 442. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/442-92-%D0%BF>.
15. Про затвердження Переліку виробництв, цехів, професій і посад із шкідливими умовами праці, робота в яких дає право на скорочену тривалість робочого тижня : Постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2001 р. № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/163-2001-%D0%BF>.
16. Про затвердження Списків виробництв, робіт, цехів, професій і посад, зайнятість працівників в яких дає право на щорічні додаткові відпустки за роботу із шкідливими і важкими умовами праці та за особливий характер праці : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.11.1997 р. № 1290 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1290-97-%D0%BF>.
17. Якубів Р.Д. Класифікація персоналу підприємства: управлінський підхід / Р.Д. Якубів // Інноваційна економіка. – 2014. – № 3(52). – С. 131–136.
18. Довідник кваліфікаційних характеристик професій працівників. – Випуск 5 : Добувна промисловість. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jobs.ua/ukr/dkhp>.
19. Про затвердження Державних санітарних норм та правил «Гігієнічна класифікація праці за показниками шкідливості та небезпечності факторів виробничого середовища, важкості та напруженості трудового процесу : Наказ МОЗ від 08.04.2014 р. № 248 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0472-14>.